

4. Регламент Совета (ЕС) № 509/2006 от 20 марта 2006 г. о сельскохозяйственной продукции и пищевых продуктах в статусе гарантированных традиционных продуктов // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://barley-malt.ru/?p=4493>.

5. Маценко И. Traditional Speciality Guaranteed – сделано в Молдове // Экономическое обозрение. – 2008. – № 41 (777).

6. Знайтеся з польськими охоронюваними продуктами // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://viza.vn.ua/polskie-produkty-chronione.html>.

7. PIZZA NAPOLETANA Obtains “Traditional Speciality Guaranteed” Status // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.inta.org/INTABulletin/Pages/EUROPEAN UNIONPIZZANAPOLETANAObtainsTraditionalSpecialityGuaranteedStatus.aspx>.

8. Об охране географических указаний, наименований мест происхождения и гарантированных традиционных продуктов от 27.03.2008 г. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=328620>.

БОЛОКАН І. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правознавства
Інституту управління та права
(Запорізький національний
технічний університет)

УДК 347.453.6

НЕДОЛІКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ ДОГОВОРУ ПРОКАТУ

Статтю присвячено аналізу норм ЦК України й теоретичних розробок із питань суб'єктного складу договору прокату, дослідженню вимог, які висуваються до наймодавця за договором прокату, виявленню недоліків законодавчого врегулювання та формулюванню пропозицій щодо вдосконалення цивільного законодавства з цих питань.

Ключові слова: найм рухомого майна, прокат, публічний договір, наймодавець, наймач, споживач.

Статья посвящена анализу норм ГК Украины и теоретических разработок по вопросам субъектного состава договора проката, исследованию требований, предъявляемых к наймодателю по договору проката, выявлению недостатков законодательного регулирования и формулированию предложений по усовершенствованию гражданского законодательства по этим вопросам.

Ключевые слова: найм движимого имущества, прокат, публичный договор, наймодатель, наниматель, потребитель.

This article analyzes the regulations of the Civil Code of Ukraine and theoretical developments on the issues of rental agreement subject composition, the study of the requirements for the lessor under a hire contract, identifies gaps in legislation and the formulation of proposals for the improvement of civil law on these matters.

Key words: hiring of movable property, rental, public contract, landlord, tenant, consumer.

Вступ. Договірні відносини найму є поширеним явищем у сучасному суспільстві. Договір прокату є різновидом договору майнового найму. Із моменту свого законодавчого закріплення й на практиці під терміном «прокат» завжди розумівся договір найму рухомого майна (одягу, меблів, інвентарю, побутових приладів). У всі часи договір прокату користувався стабільним попитом, адже в населення не завжди є необхідні кошти або не завжди є сенс придбавати певне рухоме майно для задоволення певних побутових потреб, якщо можна взяти це майно на необхідний строк у користування. Враховуючи таку витребуваність вказаного договору, аналізу потребують норми, які регулюють правовий статус сторін договору прокату, виявлення й усунення недоліків дозволить більш ефективно захистити права сторін за договором прокату. Крім недосконалого законодавчого врегулювання відчувається й недостатність наукових праць, присвячених дослідженню цього договору. Найчастіше про договір прокату згадується або в науково-практичних коментарях відповідних глав Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), або в навчальній літературі. Натомість цей вид договору заслуговує на увагу, адже прокат є особливим видом договору найму, оскільки має чимало особливостей порівняно із «класичним» наймом, серед яких й особливий склад його учасників. Дослідженням договору прокату займалися такі вчені-цивілісти, як Н.А. Баринів, А.Ю. Кабалкін, Л.В. Саннікова, А.П. Первушіна, З.Д. Соколова. Натомість більшість наукових праць, присвячених договору прокату, є вже досить «давніми», тому більшість застережень, які вміщуються в цих наукових працях, вже втратили своє значення, адже висловлювалися ще до набуття чинності ЦК України, тобто базувалися на цивільно-правовій базі, яка вже втратила свою чинність.

Постановка завдання. Метою цієї статті є аналіз нормативних положень про правовий статус сторін договору прокату з метою виявлення недоліків і прогалин законодавчого врегулювання цього договору та формулювання пропозицій щодо вдосконалення цивільного законодавства з питань прокату.

Результати дослідження. Основним нормативно-правовим актом, яким регулюється договір прокату, є ЦК України, який присвячує договору прокату п'ять норм, визначаючи цей договір, регулюючи питання його предмета, відплатності та окремі його особливості як різновиду найму. За визначенням договору прокату, наданим у ч. 1 ст. 787 ЦК України, ним є договір, за яким наймодавець, який здійснює підприємницьку діяльність із передання речей у найм, передає або зобов'язується передати рухому річ наймачеві в користування за плату на певний строк. Серед інших законодавчих актів, які стосуються тих чи інших аспектів договірних відносин прокату, слід назвати Закон України «Про захист прав споживачів», Податковий кодекс України, Закон України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг», Закон України «Про метрологію та метрологічну діяльність», «Порядок надання у тимчасове користування громадянам предметів культурно-побутового призначення та господарського вжитку».

Ч. 3 ст. 787 ЦК України закріплює, що договір прокату є публічним договором. Однією з ознак, за якою законодавець відносить цей договір до числа публічних як у загальній нормі про публічні договори (ст. 633 ЦК України), так й у спеціальних нормах, присвячених урегулюванню цього договору (ст. 787-792 ЦК України), є його особливий суб'єктний склад. Віднесення цього договору до числа публічних за вказаною ознакою означає, по-перше, виокремлення в його складі «більш сильної» (як це визнається в цивілістичній літературі) сторони – суб'єкта підприємницької діяльності, та «більш слабкої» його сторони – споживача. Так, у цивілістичній літературі зазначається, що поява спеціальної норми про публічні договори в ЦК України є наслідком позитивної тенденції в розвитку цивільного законодавства, що полягає в необхідності захисту слабкої сторони договору, якою насамперед є громадяни, що укладають договори з організаціями для задоволення особистих побутових потреб, тобто споживачі [1, с. 431]. «Слаб-

кість» цього специфічного суб'єкта договору в цивілістичній літературі пов'язують не лише з його економічною слабкістю щодо контрагента, а й із його непрофесіоналізмом як учасника ринкових відносин, що викликає необхідність особливого захисту з боку законодавця [1, с. 431-432].

За законодавчою дефініцією цього договору наймодавець має бути особою, яка здійснює підприємницьку діяльність із передання речей у найм. У навчальній літературі зазначається, що разовий правочин про передачу в найм рухомого майна не буде регулюватися нормами про прокат, адже підприємницькою слід вважати таку діяльність суб'єкта, яка здійснюється систематично. Одноразове передання речей у тимчасове користування в такому випадку пропонується регулювати нормами цивільного законодавства про позичку чи найм (оренду) [2, с. 111]. Слід зазначити, що виходячи з того, що наймодавцем у договорі може бути лише суб'єкт підприємницької діяльності, дещо дивує відсутність цього договору в Господарському кодексі України (далі – ГК України). Ми не є прихильниками дублювання відповідних норм у різних нормативно-правових актах, зокрема кодифікованих, натомість є прихильниками єдиного стилю законодавчого врегулювання. І якщо в ГК України мають зосереджуватися господарсько-правові та їх різновид – підприємницькі – договори, то відсутність серед його норм тих, які присвячені договору прокату, є нелогічною.

Враховуючи той факт, що суб'єктами підприємницької діяльності і за цивільним, і за господарським законодавством можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, а також те, що спеціальні норми ЦК України про договір прокату не закріплюють жодних обмежень щодо цього питання, наймодавцями за договором прокату можуть бути як фізичні особи-підприємці, так і юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності. Натомість слід погодитися з думкою, що найчастіше підприємницьку діяльність із надання рухомих речей у прокат здійснюють спеціальні організації. Як зазначає В.М. Співак, нині на території України сформована мережа підрозділів для здійснення прокатної діяльності: пунктів (підприємств, організацій) прокату, будинків побутових послуг, комплексних приймальних пунктів тощо [2, с. 111].

Неоднозначними є й інші положення цивільного законодавства щодо характеристики наймодавця, що у свою чергу породжує досить дискусійне, на наш погляд, виокремлення в навчальній літературі такого основного елемента у змісті публічного договору як предмет діяльності підприємця, а саме продаж товарів, виконання робіт, надання послуг. З одного боку, це виокремлення прямо витікає з конструкції законодавчої норми (ч. 1 ст. 633 ЦК України), а з іншого – така законодавча конструкція звужує коло договорів, які відносяться до публічних. У приблизному переліку публічних договорів, наведених у ч. 1 ст. 633 ЦК України, не вказується договір найму. Слід зазначити, що найм є не єдиним договором, який не вміщується в цьому переліку. Повертаючись до недосконалостей законодавчої дефініції публічного договору, зазначимо, що її формулювання в тому вигляді, в якому вона існує сьогодні, не може включати в себе цілу низку договорів, зокрема найм, адже вказаний договір не належить до жодної з перелічених груп договорів. Договір найму залежно від характеру переміщення матеріальних благ, що опосередковуються договірними зобов'язаннями, традиційно відноситься науковцями до групи договорів, спрямованих на передання майна в користування [1, с. 323; 3, с. 62]. Таким чином, у законодавчій дефініції публічного договору слід відобразити групи договірних зобов'язань, в яких є публічні договори, зокрема зобов'язання з реалізації майна, зобов'язання з надання майна в користування, зобов'язання з виконання робіт, зобов'язання з надання послуг.

Щодо наймачів ЦК України особливих вимог не висуває, а оскільки заборони відсутні – ними можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Такий висновок постає з аналізу норм ЦК України про договір прокату. У зв'язку із цим постає питання щодо співвідношення такого висновку з положеннями загальної норми про публічні договори,

до числа яких, як вже зазначалося, віднесено й договір прокату. У ч. 2 ст. 633 ЦК України «Публічні договори» йдеться про те, що умови публічного договору встановлюються однаковими для всіх споживачів, крім тих, кому за законом надано відповідні пільги. Визначення «споживач» ЦК України не вміщує, натомість існує спеціальний нормативно-правовий акт – Закон України «Про захист прав споживачів», у ст. 1 якого споживачами визнаються лише фізичні особи. Крім вказаного спеціального закону, значна кількість як законів, так і підзаконних нормативно-правових актів також використовують термін «споживач», щоправда, по-різному підходять до питання, які особи є споживачами. І хоча ці нормативно-правові акти не мають відношення до договору прокату, проте з метою правильного тлумачення змісту поняття «споживач» їх аналіз є доцільним і необхідним.

З урахуванням проведеного аналізу можна вказати на три варіанти нормативного тлумачення терміна «споживач» щодо віднесення до споживачів тих чи інших осіб.

Першу групу нормативних актів складають ті, які так само, як і спеціальний закон «Про захист прав споживачів», визнають споживачами лише фізичних осіб. Прикладами таких актів є наступні: Постанова Кабінету Міністру України від 16.05.2002 р. № 620 «Про затвердження Тимчасового положення про порядок проведення розрахунків за надання населенню послуг з газопостачання в умовах використання лічильників природного газу (будинкових або на групу будинків)»; Наказ Державної туристичної адміністрації України від 16.03.2004 р. № 19 «Про затвердження Правил користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг»; Наказ Міністерства палива та енергетики України від 27.12.2005 р. № 619 «Про затвердження Положення про проведення експертизи лічильників газу, установлених у споживачів і призначених для обліку природного газу в побути»; Спільний наказ Міністерства економіки України, Міністерства транспорту та зв'язку України від 11.06.2008 р. № 206/699 «Про затвердження Правил продажу товарів поштою»; Постанова Правління Національного банку України від 30.04.2010 р. № 223 «Про здійснення операцій з використанням спеціальних платіжних засобів». Основним нормативно-правовим актом, який більш детально, ніж ЦК України, регулює порядок надання рухомого майна в найм, є досить «давній» нормативно-правовий акт, який був прийнятий ще до набрання чинності ЦК України в 2003 р., – «Порядок надання у тимчасове користування громадянам предметів культурно-побутового призначення та господарського вжитку», затверджений Наказом Укрсоюзсервісу від 16.12.1999 р. № 46 (далі – Порядок). Виходячи з назви цього нормативно-правового акта, йтись у ньому має лише про фізичних осіб, натомість назва та зміст цього документа дещо суперечать одне одному, про що буде зазначено нижче.

Другу групу нормативно-правових актів складають ті, в яких «споживачами» визнаються як фізичні, так і юридичні особи. Прикладами таких нормативно-правових актів є Закон України від 24.06.2004 р. № 1875-IV «Про житлово-комунальні послуги»; Закон України від 23.02.2006 р. № 3503-IV «Про хімічні джерела струму»; Закон України «Про засади функціонування ринку природного газу» від 08.07.2010 р. № 2467-VI; Наказ Міністерства транспорту України від 02.08.1999 р. № 393 «Про затвердження Правил користування системами водопроводу та каналізації на залізничному транспорті України»; Розпорядження Антимонопольного комітету України від 12.02.2002 р. № 27-р «Про затвердження Типових вимог до узгоджених дій суб'єктів господарювання для загального звільнення від попереднього одержання дозволу органів Антимонопольного комітету України на узгоджені дії суб'єктів господарювання»; Розпорядження Антимонопольного комітету України від 05.03.2002 р. № 49-р «Про затвердження Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку»; Наказ Державного комітету України з питань житлово-комунального господарства від 17.05.2005 р. № 76 «Про затвердження Правил утримання жилих будинків та прибудинкових територій»; Постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.2011 р. № 632 «Про затверджен-

ня Технічного регламенту маркування матеріалів, що використовуються для виготовлення основних складових взуття, яке надходить для продажу»; Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг, від 10.08.2012 р. № 279 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з централізованого водопостачання та водовідведення»; Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 02.07.2008 р. № 795 «Про затвердження Правил експлуатування акумуляторних свинцевих стартерних батарей колісних транспортних засобів і спеціальних машин, виконаних на колісних шасі»; Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2008 р. № 1144 «Про затвердження Технічного регламенту етикетування ламп побутового використання стосовно ефективності споживання електроенергії».

Третю групу нормативно-правових актів складають ті, які в якості споживача називають органи державної влади, органи місцевого самоврядування, державні підприємства, установи й організації. Прикладом таких нормативно-правових актів є Постанова Кабінету Міністрів України від 11.10.2002 р. № 1519 «Про затвердження Порядку надання послуг конфіденційного зв'язку органам державної влади та органам місцевого самоврядування, державним підприємствам, установам та організаціям».

Як бачимо, законодавець у різних законах, а інші органи нормотворення в підзаконних нормативно-правових актах по-різному тлумачать поняття «споживач». Враховуючи відсутність у ЦК України дефініції цього терміна та наявність спеціального Закону «Про захист прав споживачів», а також виходячи зі змісту загальної норми ЦК України про публічні договори, відповідно до якої публічними є ті договори, в яких споживачем є саме фізична особа (що постає з аналізу тих законів, на які законодавець посилається у спеціальних нормах про відповідні договори), яка й називається в науковій цивілістичній літературі «більш слабкою стороною», доцільним уявляється конкретизація положень ч. 3 ст. 787 ЦК України щодо особи споживача, вказавши, що лише той договір прокату є публічним, в якому наймачем є фізична особа.

Як вже зазначалося вище, виходячи з назви «Порядок надання у тимчасове користування громадянам предметів культурно-побутового призначення та господарського вжитку», Порядок має регулювати ці питання лише щодо фізичних осіб. Звертає увагу й певна некоректність формулювання, застосованого в Порядку, адже використовуючи термін «громадянин», цей нормативно-правовий акт робить безпосередню прив'язку до правового зв'язку між фізичною особою та державою – громадянство. Загальним правилом щодо надання в тимчасове користування громадянам предметів культурно-побутового призначення та господарського вжитку є пред'явлення громадянами паспорта громадянина України з відміткою про реєстрацію, військовослужбовцями – посвідчення особи чи документа, який його замінює, та довідки з місця служби. Натомість зі змісту положень Порядку постає можливість і юридичних осіб бути наймачами, адже в ньому встановлюється, що представникам підприємств, організацій та установ предмети прокату видаються за пред'явлення довіреності й документа про оплату рахунку за найм предметів прокату.

У ЦК України жодних обмежень щодо можливості юридичних осіб бути наймачами немає, і це є дуже позитивним моментом. Отже, наймачем за договором прокату може бути як фізична, так і юридична особа. Проте за загальним правилом наймачем є фізична особа.

Віднесення договору прокату до числа публічних договорів означає його відповідність до ще кількох умов, однією з яких є однаковість його умов для всіх наймачів. У зв'язку із цим постає питання, чи стосується це всіх умов договору, чи лише істотних (суттєвих) його умов. Враховуючи узагальнюючу конструкцію законодавчої норми, її слід розуміти як «абсолютно всіх умов». Проаналізуємо це питання. Умови (пункти), визначені й погоджені сторонами договору, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства, складають зміст договору (ч. 1 ст. 628 ЦК України).

У теорії цивільного права загально визнаним є поділ умов договору на істотні, звичайні та випадкові. У ЦК України згадується лише про істотні умови. Істотними умовами є ті умови, без досягнення згоди щодо яких договір не можна визнати укладеним. Істотними є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди (ст. 638 ЦК України). За визначеннями звичайних і випадкових умов, які виокремлюються в теорії цивільного права, всі вони включаються до складу істотних, визначення якого вміщує вказана норма ЦК України. Так, звичайними вважаються ті умови договору, які базуються на диспозитивних нормах закону або звичаях (їх внесення до договору не є обов'язковим, а їх наявність чи відсутність не впливає на факт укладення договору, вони не потребують окремого погодження, проте стають обов'язковими для сторін через факт укладення договору). Випадкові умови – ті умови, які не притаманні договорам даного типу, проте набувають юридичного значення в разі їх включення сторонами до договору. Отже, однаковість умов договору стосується всіх його умов (за визначенням ЦК України – істотних умов). Наймодавець не має права надавати переваги одному наймачеві перед іншим щодо укладення договору прокату, якщо інше не встановлено законом. Щодо закону, яким можуть бути встановлені переваги одного споживача порівняно з іншим, маються на увазі закони, які надають пільги окремим споживачам зі спеціальним правовим статусом (наприклад, інваліди, ветерани).

Єдина можливість для наймодавця відмовити в укладенні договору прокату як публічного договору – це відсутність у нього можливостей укласти такий договір.

Висновки. Аналіз законодавчого врегулювання договору прокату дає підстави для наступних узагальнень. Недостатньо чіткою є позиція законодавця щодо того, які особи визнаються споживачами. Використовуючи один і той же термін, законодавець в одних випадках називає споживачами лише фізичних осіб, у других – лише юридичних осіб, у третіх – як фізичних, так і юридичних осіб. Спеціальні норми цивільного законодавства про прокат відносять його до числа публічних договорів та закріплюють необґрунтоване узагальнення, у зв'язку із цим необхідною є деталізація ч. 3 ст. 787 ЦК України щодо фізичної особи – наймача, для якої договір прокату є публічним. Також недосконалим є законодавче формулювання предмета діяльності суб'єкта підприємницької діяльності, яка є стороною публічного договору, адже в ньому відсутня група договорів із передання майна в користування. Усі ці та інші недоліки законодавчого врегулювання правового статусу сторін договору прокату потребують усунення.

Список використаних джерел:

1. Договірне право України. Загальна частина : навч. посібник / Т.В. Бондар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова та ін. ; За ред. О.В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.
2. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання : підручник / С.С. Бичкова, І.А. Бірюков, В.Л. Бобрик та ін. ; За заг. ред. С.С. Бичкової. – 2-е вид., змін. та допов. – К. : КНТ, 2008. – 498 с.
3. Луць В.В. Контракти в підприємницькій діяльності : навч. посібник / В.В. Луць. – 2-е вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 576 с.

